

Kuzey Kıbrıs ekonomisinin yapısal analizi ve hızlı büyüme için politika önerileri

Serhan Çiftçioğlu

Doğu Akdeniz Üniversitesi, İşletme Bölümü, Gazi Magosa, KKTC

Özet

Bu çalışmada, Kuzey Kıbrıs ekonomisinin zaman içerisinde, nasıl bir yapısal dönüşüme uğradığı analiz edilmiş, ve bu yapısal dönüşümün ortalama büyüme hızının düşmesinde önemli bir etken olduğu tezi temelinde, uzun vadede hızlı büyüme sağlayabilecek politikaların neler olabileceği irdelenmeye çalışılmıştır: 90'larda artan ortalama enflasyon oranına paralel olarak ortalama büyüme hızı bir önceki döneme göre ciddi bir düşüş göstermiştir. Ortalama büyüme hızının göreceli olarak düşmüş olduğu bu dönemde imalat sanayiine yapılan yatırımların toplam yatırımlar içindeki payında ve dış ticarete konu olan mal ve hizmetleri üreten sektörlerin GSYİH ve toplam istihdam içindeki paylarında ve toplam yatırımların GSMH'ye oranında ciddi bir düşüş olduğu gösterilerek, yine aynı dönemde ihracatın GSMH içindeki payının ve ortalama yıllık işgücü verimlilik artışı oranının azalmasının ardındaki temel etkenin, bu olumsuz yapısal dönüşüm olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, hızlı büyümenin sağlanabilmesi için ulusal tasarruf ve yatırım oranlarının ve özellikle ihracata yönelik yatırımların toplam içindeki payının artırılmasının ön koşul olduğu tezi temel alınarak bu hedeflere yönelik somut ve uygulanabilir politikaların neler olabileceği irdelenmiştir.

1. Giriş

Kıbrıs sorunu adadaki Türk unsuru açısından 1974'te çözülmüş olmasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği tarafından sorun çözümlenmemiş olarak kabul edilmekte ve Türk dış politikası üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Batı'nın öncelikli hedefi stratejik olup, Kıbrıs adasının federasyon temelinde bir siyasî çözümlle beraber AB'ne katılması ve AB'nin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya ilişkin jeopolitik etki alanını genişletmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, Kıbrıs Türklerine yönelik olarak Türkiye'nin etkin garantörlüğünü içermeyen ve AB'ye katılımı öngören bir anlaşmayı empoze etmek için özellikle 1990'lı yılların başından itibaren yoğun baskılar yapılmakta ve propaganda faaliyetleri yürütülmektedir. Bu çerçevede, Kıbrıs Rumlarının başvurusu üzerine

ABAD (Avrupa Birliği Adalet Divanı) KKTC'nin AB'ye olan ihracatına ciddi sınırlamalar getiren siyasî içerikli bir karar alarak Kıbrıs Türkleri üzerindeki ekonomik baskıları yoğunlaştırmıştır. Ekonomik baskılar yoğunlaştırılırken, Federal Kıbrıs'ın bir unsuru olarak AB'ye katılmaları hâlinde AB'nin yapacağı ekonomik yardımlarla Kıbrıs Türklerinin refah seviyesinin çok yükseleceğini vurgulayan propaganda faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. Bu tür siyasî içerikli AB kaynaklı mesajların Kıbrıs Türk toplumu üzerindeki etkinliği bir ölçüde KKTC'nin ekonomik refah seviyesine, ve öncelikle gençliğin geleceğe ne kadar iyimser bakabildiğine bağlıdır. Türkiye Cumhuriyeti bunun bilincinde olarak yıllardan beri KKTC'nin çeşitli altyapı yatırımlarını ve zaman zaman da cari açıklarını finanse etmeye devam etmiştir. Doğal olarak amaçlanan, KKTC ekonomisinin Kıbrıs Türk toplumunun geleceğine güvenle bakabilmesini sağlayacak dinamik ve hızlı büyüme koşullarını haiz bir yapıya kavuşması idi. Ancak bugün KKTC'nin, her zamankinden daha fazla TC'nin yardımlarına muhtaç, istihdam olanaklarının (özellikle eğitim düzeyi yüksek genç nüfus açısından) daha da kötüleştiği, ve bu nedenle ada dışına göçün önlenemediği bir konumda bulunduğu bir gerçektir.

Bu çalışma ile Kuzey Kıbrıs'ın makroekonomik analizi yapılarak yukarıda sözü edilen ekonomik şartlardaki kötüleşmenin ardındaki yapısal özelliklerin saptanması ve bu özelliklerin hızlı ekonomik büyüme koşullarını sağlayabilecek yapısal özelliklerle ne denli tutarlı olup olmadığının irdelenmesi ve bu bağlamda ekonomik büyümeyi hızlandırması öngörülen politikaların neler olabileceğine ilişkin somut önerilerin yapılması amaçlanmaktadır. Dünya Bankası'na göre bir ülke ekonomisinin hızlı büyümeyi gerçekleştirebilecek bir yapıya sahip olması büyük ölçüde aşağıda sıralanmış altı unsura bağlıdır (World Bank, 1993).

- a. Yüksek tasarruf oranı
- b. Yüksek yatırım oranı
- c. Rekabetçi piyasaların varlığı
- d. Eğitime yapılan yatırımlar
 - e. Verimlilik için belirleyici olan ileri teknolojiye dayalı teknik ve organizasyon sistemlerinin üretimde kullanılması
 - f. İhracata yönelik üretim yapısı.

Yukarıda sözü edilen unsurlar son 30 yılda hızlı büyümeyi başarmış Güney Kore, Singapur, Japonya, Tayvan, Malezya gibi Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin temel yapısal özelliklerini oluşturmuştur. Bir anlamda, bu altı koşul “hızlı büyüme” için önerilen bir reçete niteliğindedir. Reçetenin içerdiği hedefler birbirini tamamlayıcı niteliktedir: Yüksek tasarruf oranı, yüksek yatırım oranı için kaynak oluşturması açısından önemlidir. Rekabetçi piyasaların varlığı, ileri teknoloji kullanımı, ve ihracata yönelik üretim yapısı maliyetleri düşüren ve verimliliği olumlu etkileyen unsurların başında gelir. Eğitime yapılan yatırımlar ise üretimin ileri teknolojiye dayalı ve global ekonomiye yönelik bir yapıya dönüşümünde ihtiyaç duyulacak becerileri haiz insan kaynaklarının yetiştirilmesinde belirleyici bir etkidir. İhracata yönelik bir üretim yapısı, rasyonel kaynak kullanımını teşvik etmenin yanı sıra, iç pazarı sınırlı bir ülkenin, üretimini yüksek oranlarda artırabilmesi için gerekli potansiyel talebi olası kılması açısından da elzemdir.

Hızlı ekonomik büyümeyi sağlayacağı öngörülen altı temel unsurun en azından bazılarının optimal düzeyde olabilmesi finansal ortamın istikrarlı olup olmadığına bağlıdır. Finansal istikrar büyük ölçüde enflasyon, faizler, döviz kurları, ücretler gibi nominal değişkenlerdeki volatilitenin ve dolayısı ile belirsizliğin göreceli olarak düşük olmasına ve bu durumun da uzun vadede devam etmesine bağlıdır.

Geçerli para birimi TL olan Kuzey Kıbrıs’da, finansal istikrarsızlık büyük ölçüde Türkiye ekonomisinde süregelen makroekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanmaktadır ve KKTC Merkez Bankası söz konusu finansal istikrarsızlığın boyutlarını anlamlı bir şekilde kontrol altında tutabilecek politika araçlarına sahip değildir. Dış politikaya ilişkin bazı (haklı görülebilecek) etkenlerden dolayı KKTC’nin kendi para birimini tedavüle sokması ve finansal istikrarı bağımsız bir Merkez Bankası’nın akılcı yönetimi ile sağlayabilmesine yönelik bir siyasî iradenin bugün veya yakın gelecekte oluşması olasılığı yüksek görünmemektedir. Ancak KKTC’nin 1978-1997 döneminde %3.9 gibi düşük bir oranda gerçekleşen (ortalama) yıllık büyüme hızına bütünüyle TL’den kaynaklanan finansal istikrarsızlığın neden olduğunu, ve bu kötü performansa yol açan reel ekonomideki yapısal özelliklerden bugüne kadar uygulanan (veya uygulanmayan) politikaların hiç bir rolü olmadığını savunmak, oldukça abartılı bir tez olur. Bu bağlamda, süregelen finansal istikrarsızlığa rağmen, daha önce sözü edilen “hızlı büyümeye” ilişkin altı temel unsurun en azından bazılarında iyileşmeler sağlayabilecek ekonomik politikaların neler olabileceğinin irdelenmesi zorunluluğu vardır. Ancak, söz konusu politikaların neler olabileceğinin sağlıklı bir şekilde saptanabilmesi için reel ekonomik yapının ve temel makroekonomik değişkenlerin tarihsel süreç içerisinde gösterdikleri değişimin analiz edilmesi ön koşuldur.

Yukarıda ifade edilen görüşler bağlamında bu çalışmanın bundan sonraki kısımları şöyledir: Birinci kısımda, finansal istikrarsızlığın en önemli göstergelerinden olan enflasyon oranı ile büyüme hızı arasındaki ilişki 1978-1997 dönemini kapsayan veriler kullanılarak analiz edilmiş ve teorik beklentilere uygun olarak enflasyon oranındaki artışların (ortalama) büyüme hızı üzerinde negatif bir etki yapmış olmasının ciddi bir olasılık olduğu gösterilmiştir. İkinci kısım, ulusal tasarrufların ve yatırımların GSMH (Gayrisafi Millî Hâsıla) içindeki paylarının zaman içerisinde nasıl bir değişime uğradığı ve bu oranların hızlı büyüyen ülke ortalamaları ile mukayesesine ayrılmıştır. Üçüncü kısım, zaman içerisinde ekonominin reel yapısının özellikle dış rekabete açık sektörleri oluşturan ‘ticarete konu olan mal ve hizmetleri üreten’ sektörlerin GSYİH (Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla) ve toplam istihdam içerisindeki payının azalması temel alınarak irdelenmiştir. Yine bu kısımda, “ticarete konu olan mal ve hizmetleri üreten sektörlerin” ekonomi içindeki göreceli payının azalmasına paralel olarak imalat sanayi yatırımlarının toplam içindeki payının ve ihracat ve işgücü verimliliği artış oranlarının düştüğü gösterilmiş ve aralarındaki olası ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Dördüncü kısım, daha önceki kısımlarda ortaya konan bulgular ışığında mevcut makroekonomik yapının ‘hızlı büyüme’ koşullarını kısmen de olsa sağlaması öngörülen tasarruf ve ihracata yönelik yatırım oranlarının hangi somut politikalarla artırılabilmesine ilişkin görüşlere ayrılmıştır. Sonuç kısmında ise araştırma bulguları ve ortaya konan politika önerileri özetlenmiştir.

2. Büyüme ve enflasyon oranı arasındaki ilişki

GSMH'nin reel anlamda ortalama yıllık büyüme hızı ve ortalama yıllık (tüketici fiyatlarındaki) enflasyon oranı değişik dönemler itibarı ile Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1
Kuzey Kıbrıs Ortalama Enflasyon ve Büyüme Oranları

	1978-97	1982-89	1990-97
Reel GSMH'nin Büyüme Hızı	% 3.9	% 6.7	% 2.4
Enflasyon oranı	%66.4	%48.3	% 87

Kaynak: GSMH'ya ve enflasyon oranına ilişkin değerler sırasıyla DPÖ (1998: 1), Tablo 1'deki ve DPÖ (1998: 67). Tablo 40'daki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 1'deki rakamlardan da görüleceği gibi Kuzey Kıbrıs ekonomisinin (1978-97 arası) büyümeye ilişkin performansı sadece “hızlı büyüyen” ülkelerin 1971-1992 dönemine ait ortalamasından (%7) oldukça düşük olmakla kalmayıp “orta hızla” büyüyen ülkelerin (yine 1971-92

döneminde ulaştıkları) %4.1 olan ortalama büyüme hızından bile düşüktür.¹ Daha çarpıcı olan ise, 1990-97 döneminde ortalama büyüme hızının (%2.4), gelişmekte olan ülkelerin tümünün 1982-1992 döneminde elde ettikleri ortalama %4.2'lik büyüme hızının çok altında oluşudur. Kuzey Kıbrıs'ın ortalama yılda %1.5 olan nüfus artış hızı esas alınır, 1990-97 arasında kişi başına düşen reel GSMH'nin yılda ortalama %0.9 kadar artmış olduğu anlaşılmaktadır. 1963-89 döneminde Tayvan, Güney Kore, Hong Kong, Singapur, Botswana gibi ülkeler kişi başına düşen reel ulusal geliri ortalama %6-7 civarında artırmışlardır.² Japonya, Almanya, Amerika, İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerin bile 1973-87 döneminde kişi başına düşen ulusal gelirlerini yılda ortalama %2.1 oranında artırdıkları göz önüne alınırsa KKTC'nin, özellikle son dönemdeki, büyümeye ilişkin performansının hem gelişmekte olan, hem de gelişmiş ülkelerin ortalama performansına göre iyi olarak değerlendirilmesinin imkânsızlığı daha da netlik kazanmaktadır.³

Büyümeyle ilgili bu kötümser tablonun kısmen de olsa finansal istikrarsızlıkla ilintili olma olasılığını ciddiye almak gerekir. Farklı araştırmacılar finansal istikrarsızlık ile büyüme hızı arasında ters bir ilişkinin varlığını saptamışlardır (Barro, 1995; Bullard ve Keating, 1995). Finansal istikrarsızlığın en önemli göstergelerinden başlıcaları enflasyon oranının kendisi ve enflasyon oranındaki değişkenlik olarak değerlendirilmektedir. Tablo 1'deki veriler alt dönemler itibarı ile (ortalama) büyüme hızı ile (ortalama) enflasyon oranı arasında negatif bir korelasyon olasılığını işaret etmekle beraber doğal olarak enflasyon oranı ile büyüme hızı arasında negatif bir neden-sonuç ilişkisinin kanıtı olarak gösterilemez. Bu nedenle enflasyon oranının büyüme hızı üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığını sınamak üzere 1978-97 dönemini kapsayan veriler kullanılarak yapılan en küçük kareler (OLS) regresyon analizinin sonucu aşağıda denklem (1) ile gösterilmiştir:

$$GR = 0.11 - 0.09 IR \quad (1)$$

$$(3.58)^* \quad (-2.23)^* \quad R^2 = 0.22$$

* Parantez içindeki rakamlar t değerleridir.

GR = GSMH'nin yıllık (reel) büyüme hızı.

IR = yıllık enflasyon oranı.

¹ 'Hızlı' ve 'Orta Hızla' büyüyen gelişmekte olan ülkelerin 1971-92 dönemine ve gelişmekte olan ülkelerin tümünün 1982-92 dönemine ait veriler 'reel GSYİH'nin büyüme hızına ilişkin veriler olup Agenor (1996, Tablo 15.5: 528)'den alınmıştır.

² Adı geçen ülkelerin kişi başına düşen reel ulusal gelirlerini 1965-89 döneminde ortalama %6-7 civarında artırdıklarına ilişkin tahmini değer World Bank (1993, Grafik 1.3: 31)'deki veriler kullanılarak elde edilmiştir.

³ Adı geçen ülkelerin kişi başına düşen reel ulusal gelirlerini 1973-87 döneminde ortalama %2.1 artırdıklarına ilişkin veri Blanchard (1997, Tablo 24.2: 500)'den alınmıştır.

Yukarıda belirtilen regresyon sonuçları enflasyon oranının (IR) büyüme hızı (GR) üzerinde (%5 önemlilik düzeyinde) anlamlı bir negatif etkisi olduğunu ve enflasyon oranında %10'luk bir artışın büyüme hızını yaklaşık %0.9 oranında düşürdüğünü göstermektedir. Bunun anlamı ise, finansal istikrarsızlığın en önemli göstergelerinden olan yüksek enflasyonun özellikle 1990'lı yıllarda artış göstermesinin, KKTC'nin GSMH'si üzerindeki kümülatif negatif etkisinin azımsanmayacak boyutlarda olabileceğidir.

Enflasyon oranındaki değişkenliğin iki ayrı tanımı temel alınarak yapılan tahminlerde ise, teorik beklentilere uygun olarak enflasyon oranındaki değişkenliğin büyüme hızını olumsuz etkilediği görülmekle beraber, sözkonusu tahminler istatistiksel açıdan anlamlı sonuçlar vermemiştir.⁴

3. Yatırım ve tasarruf oranları

Tablo 2'de, toplam ulusal yatırım ve tasarrufların GSMH içindeki paylarının değişik dönemlere ait ortalamaları verilmiştir. Aynı tablolarda bir mukayese teşkil edilmesi açısından hızlı büyüyen ülkeler grubunun içinde ön sıralarda yer almış olan Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin belirli yıllardaki ortalama ulusal yatırım ve tasarruf oranları da verilmiştir.

Tablo 2
Toplam Ulusal Yatırımların ve Tasarrufların GSMH İçindeki Payları

	Kuzey Kıbrıs	
	i*	s*
1982-97 Ortalaması	%17.3	%11.6
1982-89 Ortalaması	%18.4	% 9.5
1990-97 Ortalaması	%16.3	%13.8

⁴ 'Büyüme hızı' ile 'enflasyon oranındaki değişkenlik' arasındaki olası negatif ilişkiyi test etmek üzere 1978-97 dönemine ait (sınırlı sayıdaki) veriler kullanılarak iki ayrı OLS regresyon analizi yapılmıştır. Aşağıda denklem A ile gösterilen birinci tahminde 1978-97 dönemine ait yıllık veriler 'dörder yıllık' alt dönemlere ayrılarak her alt dönemin 'ortalama yıllık büyüme hızı' bağımlı değişken, ve ilgili alt dönemdeki 'enflasyon oranındaki varyans' bağımsız değişken olarak kabul edilmiştir. Yine aşağıda denklem B ile gösterilen ikinci tahminde ise bağımlı değişken olarak 'yıllık büyüme hızı' alınırken, bağımsız değişken olarak 'yıllık enflasyon oranının' uzun dönem (1978-97) enflasyon oranı ortalamasından sapma miktarı bağımsız değişken olarak alınmıştır.

$$(A) \text{ GRA} = 0.056 - 0.009 \text{ IVAR} \\ (-9.48)^* \quad (-0.73)^*$$

$$R^2 = 0.03$$

GRA= Yıllık büyüme hızının 'alt dönem ortalaması'

IVAR=Yıllık enflasyon oranının 'alt dönem varyansı'

$$(B) \text{ GR} = 0.049 - 0.085 \text{ IS} \\ (-3.42)^* \quad (-1.25)^*$$

$$R^2 = 0.34$$

GR=Yıllık büyüme hızı

IS= Yıllık enflasyon oranının 1978-97 dönemi ortalamasından sapma miktarı

* Parantez içindeki rakamlar t değerleridir.

Doğu Asya ve Pasifik Ülkeleri Ortalaması		
1970	%26	%26
1991	%35	%36

Kaynak: Kuzey Kıbrıs'la ilgili oranlar DPÖ, (1998: 9) Tablo 7'deki veriler kullanılarak hesaplanmıştır. Doğu Asya ve Pasifik ülkeleri ortalaması için kaynak Meier (1995), Tablo IV. 1, s. 173.

* i toplam ulusal yatırımların, s ise toplam ulusal tasarrufların GSMH içindeki paylarını temsil etmektedir.

Tablo 2'den görülebileceği gibi Kuzey Kıbrıs'da hem ulusal tasarrufların, hem de ulusal yatırımların GSMH içindeki payları hızlı büyüyen ülkelerin üst sıralarında yer alan Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin ortalamalarına göre oldukça düşüktür. 1971-1992 döneminde ortalama %4.1 hızla büyümüş “orta-hızla” büyüyen ülkelerin %20 olan ortalama ulusal tasarruf oranı ve %20.5 olan sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı bile Kuzey Kıbrıs'ın göreceli durumunu açıkça yansıtmaktadır.⁵ Bu rakamlardan Kuzey Kıbrıs'ın 1978-1997 döneminde gerçekleştirmiş olduğu %3.9'luk büyüme hızının göreceli düşüklüğü, tasarruf ve (özellikle) yatırım oranlarının göreceli düşüklüğü ile beraber değerlendirildiğinde, KKTC'nin kalkınma yarışında en azından göreceli olarak geri kalmasına yol açan “mekanik etkenler” daha açık bir biçimde görülebilmektedir.

Alt dönemler itibarıyla bakıldığında 1990'larda ortalama tasarruf oranı artarken yatırımların GSMH içindeki payı 1980'lerdeki ortalamanın altına düşüyor. 1990'larda yatırım oranının düşmesine paralel olarak ortalama büyüme hızının da 1980'lerdeki ortalamasının (%6.7) çok altına (%2.4) düşmüş olması anlamlıdır. Tasarruf oranı artarken yatırım oranının azalmasına neden olan etkenlerin belki de en önemlisi 1990'lı yıllarda reel faiz oranlarında yaşanan artıştır. 1989'dan itibaren Türkiye'de popülist politikalara geri dönüşle beraber bütçe açıkları artmış ve buna paralel olarak da reel faizler yükselmiştir. Türkiye'de uygulanan (hem iç, hem de dış) finansal liberalizasyon politikasının aynen KKTC'de uygulanması ve iki ülke arasındaki finansal entegrasyonun 90'lı yıllarda ivme kazanması sonucunda Türkiye'deki reel faiz oranlarındaki artışa paralel olarak Kuzey Kıbrıs'da da reel faizler artmıştır. 1990'larda yatırım oranının 1980'lere göre daha düşük olmasında iki “dışsal şokun” azımsanmayacak etkileri olmuş olabilir. Bunlardan birincisi Kıbrıslı Türk iş adamı Asil Nadir'in yönetiminde olan ve 1980'li yıllarda Kuzey Kıbrıs'a hemen hemen her alanda yatırım yapan “Poly Peck” şirketinin çeşitli usulsüzlükler gerekçe gösterilerek İngiltere tarafından çökertilmesi olayıdır. Poly Peck'in

⁵ ‘Orta-hızla’ büyüyen ülkelerle ilgili veriler Agenor ve Montiel (1996, Tablo 15.5: 528)'den alınmıştır. Kuzey Kıbrıs'da sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı 1982-97 döneminde (ortalama) %15.7 olarak gerçekleşmiştir. 1982-89 döneminde bu oran %16.8 iken 1990-97 döneminde azalarak %14.6'ya gerilemiştir. Kuzey Kıbrıs'la ilgili oranlar DPÖ (1998, Tablo 7: 9)'deki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

faaliyetlerinin İngiltere tarafından atanan kayyumların denetimine verilmesi sadece Kuzey Kıbrıs'da planlanan yeni yatırımları engellemekle kalmamış daha önce hayata geçirilmiş Poly Peck'e ait işletmelerin bazılarının kapatılmasına, bazılarının da ciddi oranda küçülmesine sebep olmuştur. Hem büyüme hızının hem de yatırım oranının düşmesine sebep olabilecek ikinci 'dışsal şok' Avrupa Birliği Adalet Divanının 1994 yılında Kıbrıs Rum yönetiminin başvurusu üzerine Kuzey Kıbrıs'dan AB'ye yapılan ihracata ciddi engellemeler getiren kararı olmuştur. Bu karar Kuzey Kıbrıs'ın geleneksel ihraç ürünü olan narenciye ve yeni gelişmekte olan tekstil sektörlerinden yapılan ihracatı ve bu sektörlerde yapılması planlanan yeni yatırımları olumsuz yönde etkilemiştir.

4. Reel ekonomideki yapısal değişim

Giriş kısmında hızlı büyümenin temel koşullarından bir tanesinin ihracata yönelik üretim yapısı olduğunu belirtmiştik. Daha geniş anlamda, dış rekabete açık olan sektörlerin ekonomi içindeki göreceli ağırlığı, ileri teknoloji kullanımını teşvik eden ve dolayısı ile işgücü verimliliğini olumlu etkileyen unsurların başında gelmektedir. Dış rekabete açık olan sektörler "ticarete konu olan mal ve hizmetleri üreten sektörler" olarak tanımlanır. Bu sektörlerin başlıcaları tarım, imalat sanayii, madencilik ve taşocakçılığı, ve turizm sektörleridir. Bu kısımda, Kuzey Kıbrıs ekonomisinde "ticarete konu olan mal ve hizmetleri" üreten sektörlerin üretim ve toplam istihdam içindeki (toplam) payının zaman içerisinde nasıl bir değişime uğradığı ve bu süreç boyunca imalat sanayii yatırımlarının toplam içindeki payının, işgücü verimliliği ve ihracata ilişkin verilerin nasıl bir değişime uğradığı ve aralarındaki olası ilişki analiz edilmeye çalışılacaktır.

Tablo 3'de "ticarete konu olan mal ve hizmetleri üreten sektörlerin" (TKMHÜS) GSMH ve toplam istihdam içindeki (toplam) payının zaman içerisinde belirgin bir düşüşe uğradığı görülmektedir:

Tablo 3
Ticarete Konu Olan Mal ve Hizmetleri Üreten Sektörlerin GSMH ve Toplam İstihdam İçindeki Payları

	1980	1986	1991	1997
GSMH	%34.6	%23.4	%23.0	%21.5
Toplam İstihdam	*	%41.7	%38.1	%31.9

Kaynak: Tablo 3'de verilen yüzdeler DPÖ (1998, Tablo 5: 6; Tablo 36: 62)'deki veriler kullanılarak hesaplanmıştır. TKMHÜS bu resmi kaynaklardaki sektörel tanımlamalar

bağlamında tarım, taşocaklığı, imalat sanayii ve, otel ve lokantacılık sektörlerini içermektedir.⁶

* İstihdamla ilgili 1986 yılından öncesine ait veri bulunmamaktadır.

Tablo 3'deki rakamlar, ekonominin yapısının dışa açık olma niteliğini giderek yitirdiğini açık bir şekilde göstermektedir. Dış rekabete açık ve dolayısı ile verimlilik artırıcı ileri teknolojileri ve iyi eğitilmiş insan gücünü kullanma zorunluluğu olan TKMHS'in gerek üretim gerekse toplam istihdam içindeki görelî payının giderek düşüyor olması ile özellikle 1990'lı yıllarda büyüme hızındaki düşüş arasında bir ilişki olması ciddi bir olasılıktır. Üretim ve toplam istihdamın sektörel dağılımında TKMHS'in görelî payının düşme trendi içerisinde olması ile bu sektörlerin en önemlilerinden olan imalat sanayiine yapılan sabit sermaye yatırımlarının toplam içindeki payının da 1990'larda 1980'lerdeki seviyesinin çok altına inmiş olması anlamlıdır. 1983 yılında imalat sanayiine yapılan yatırımların toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı %19.6 iken bu oran 1986'da %14.2'ye, 1991'de %8.3'e ve 1997'de ise % 4.4'e kadar düşmüştür.⁷

Üretimin ve istihdamın sektörel dağılımında TKMHS aleyhine olan bu değişimin ihracatın gerek GSMH'ya oranına, gerekse (ortalama) yıllık artış hızına yansımaları oldukça dramatik olmuştur: 1978-1990 döneminde yıllık ihracat (\$ olarak) ortalama %2 artarken 1991-1997 döneminde yılda ortalama %1 azalmıştır.⁶ Bir başka deyişle 1991'den bu yana, ihracat mutlak değer olarak da azalma trendi içerisine girmiştir. İhracatın mutlak değer olarak da düşme trendi içerisinde olması ihracatın GSMH'ya oranının 1980'deki %19'dan, 1990'da %11'e, 1995'de %9'a ve 1997'de %8'e kadar düşmesine sebep olmuştur.⁸

Özellikle Kuzey Kıbrıs gibi küçük bir ekonomi için ihracata yönelik üretim yapısının dış pazarlardaki rekabetçi koşulların zorunlu kıldığı teknolojilerin kullanılmasını teşvik edebileceğinden, ve büyük ölçekli üretimin olası kılacağı maliyetleri düşürücü "ölçek ekonomilerine" ilişkin etkenlerden dolayı, işgücü verimliliğini olumlu etkilemesi ciddi bir olasılıktır. Dolayısı ile, üretimin ve istihdamın sektörel dağılımının ticarete konu olan mal ve hizmetleri üreten sektörler aleyhine değişmesinin işgücü verimliliği artış oranı üzerinde olumsuz etkileri olması beklenmedik bir

⁶ Kuzey Kıbrıs'ın Devlet Planlama Örgütü (DPÖ) tarafından yayınlanan resmî istatistiklerinde 'madencilik' adı altında bir sektöre yer verilmemektedir. 'Otel ve lokantacılık'la ilgili veriler ise bir bütün olarak verildiği için bu iki alt sektörün toplamı (yaklaşık olarak) turizm sektörünü temsil eden sektör olarak kabul edilmiştir.

⁷ İmalat sanayiine yapılan yatırımların toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payına ilişkin yüzdeler DPÖ (1998, Tablo 7: 9)'deki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

⁸ İhracatın büyüme hızına ve GSMH içindeki payına ilişkin oranlar DPÖ (1998, Tablo 23: 37)'teki verilerden hesaplanmıştır.

olgu olarak görülmemelidir. İşgücü verimlilik artış oranlarında, 1990'lı yıllarda gözlenen düşüş, bu olumsuz etkiyi doğrular niteliktedir. 1987-1991 döneminde %2.2 olan işgücü verimlilik artış oranı, 1992-1997 döneminde %0.9'a gerilemiştir.⁹

İhracatın GSMH'ya oranı düşerken ve 'ticarete konu olmayan mal ve hizmet üreten sektörlerin' ekonomi içindeki göreceli ağırlığı artarken işgücü verimliliği artış oranındaki bu dramatik düşüş oldukça anlamlıdır. İşgücü verimlilik artış oranındaki düşüşün bütünüyle üretim yapısının ticaret dışı (ve dolayısı ile dış rekabete açık olmayan mal ve hizmetler üreten) sektörler lehine değişmeden kaynaklandığını söylemek abartılı bir tez olacaktır. 'Büyüme Muhasebesi' yaklaşımına göre büyümenin temel kaynakları, girdi miktarlarındaki artış oranları yanında, 'toplam faktör verimliliğindeki' artış oranıdır. Toplam faktör verimliliğindeki artış da 'teknik gelişmenin', yani üretim yöntemlerindeki gelişmenin hızına bağlıdır. Üretim yöntemlerindeki gelişme ise, üretimde yeni teknolojilerin uygulanmasına bağlı olduğu kadar organizasyon sistemlerindeki iyileştirmeye ve dolayısı ile kaynakların daha rasyonel kullanımını teşvik edecek yönetsel mekanizmaların, gerek kamu, gerekse özel sektörde hayata geçirilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, 1990'lı yıllarda, bir önceki döneme göre düşüş gösteren işgücü verimlilik artış hızının kısmen de olsa, politik kültürün giderek daha popülist bir nitelik kazanmasından ve bunun sonucunda özellikle kamu sektöründeki kaynak kullanımının 'ekonomik rasyonalite'den hızla uzaklaşmış olmasından da kaynaklanmış olabileceğini söyleyebiliriz.

5. Kuzey Kıbrıs ekonomisinin hızlı büyüme koşullarını sağlamasına yönelik politika önerileri

Bu çalışmanın önceki bölümlerinde Kuzey Kıbrıs ekonomisinin yapısal bir analizini yapmış ve hızlı büyüme için önde gelen makroekonomik koşullardan olan yüksek tasarruf ve yatırım oranlarının gerçekleşmediğini ve ihracata yönelik bir üretim yapısı olmadığını göstermeye çalışmıştık. Bu bağlamda, bu bölümün ana hedefi Kuzey Kıbrıs'da tasarruf ve yatırım oranlarını artırabilecek ve üretimin ihracata yönelik bir yapıya dönüşümünü sağlayabilecek somut ve uygulanabilir politikaların neler olabileceğini irdelenmektir. Ancak bu politikaların neler olabileceği belirtilmeden önce, Kuzey Kıbrıs'ta geçerli para biriminin TL olmasından dolayı Merkez Bankası'nın gerçek anlamda bağımsız para politikası uygulayabilme ve enflasyon oranı ve dolayısı ile finansal istikrarsızlık üzerinde herhangi bir anlamlı etki yaratabilme olanaklarının

⁹ İşgücü verimlilik artış oranlarına ilişkin yüzdeler DPÖ (1998, Tablo 5: 6; Tablo 36: 62)'deki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

hemen hemen hiç olmadığını hatırlatmakta fayda vardır. Bir başka deyişle aşağıda irdelenecek olan politika önerileri, süregelen finansal istikrarsızlığa rağmen mevcut makroekonomik durumun iyileştirilmesini hedeflemektedir.

5.1. Ulusal tasarruflara ilişkin politika önerileri

Kuzey Kıbrıs'ta ulusal tasarruf oranının 1990-97 döneminde ortalama %13.8 olduğunu ve bunun da hızlı büyüyen ülke ortalamalarının çok altında olduğu bu çalışmanın ikinci bölümünde gösterilmişti. Ancak, tasarruf oranının bu göreceli düşüklüğünün yanında üzerinde durulması gereken bir gerçek de, son yıllarda neredeyse bütünüyle liberalize edilen sermaye hareketleri yolu ile özel tasarrufların yurt dışına aktarılmasının yatırımlar ve uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde ciddi olumsuz etkileri olabileceğidir. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin 1986-1997 dönemindeki muhtelif yıllar itibarı ile değişimi incelendiğinde, sadece kayıtlı ekonomik veriler baz alındığında bile finansal liberalizasyona paralel olarak yurt dışına artan oranda özel sermaye akışı olduğu görülmektedir: 1986 yılında -37.2 milyon dolar olan (net) kısa vadeli sermaye hareketleri dengesi, 1993'de -129.7, 1997'de ise -204.1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁰

Aynı dönemde (1990-97), yatırımların GSMH içindeki payının azalmış ve ortalama yıllık büyüme hızının %2.4 gibi oldukça düşük bir oranda gerçekleşmiş olması ise anlamlıdır. Yatırımların GSMH içindeki payının ve büyüme hızındaki düşmenin olduğu 1990-97 döneminde, TC hükümetlerinin KKTC'ye sağlamış olduğu 'yardım ve krediler' de ciddi boyutlarda bir artış olmasına ve buna paralel olarak 'sermaye hareketleri dengesindeki' net fazlanın artarak sürebilmesine rağmen gerçekleşmiş olması dikkat çekicidir (bk. Tablo 4). Yine aynı rakamların ifade ettiği bir gerçek de TC 'yardım ve kredileri' olmasa, sermaye hareketleri net dengesinin 'sermaye zengin ülkeler' gibi eksi olabileceğidir. Bir başka deyişle, büyük ölçüde KKTC'nin altyapı yatırımlarının finansmanında kullanılan TC yardım ve kredileri göz önüne alınmadığında, KKTC'den yurt dışına 'net kaynak transferi' söz konusudur. Ulusal sermayenin, KKTC'de olduğu gibi (hemen hemen) hiçbir denetime ve sınırlandırılmaya tabi olmadan, yurt dışına akışına olanak tanınmasının uzun vadeli kalkınma sürecinde ne kadar anlamlı bir politika olduğu, üzerinde tartışmaya açık bir konu olmaya devam etmektedir. Güney Kore 1955'den 1980'li yıllara kadar oldukça sıkı bir şekilde sermaye hareketlerini kontrol etmiştir. Özellikle yerli sermayenin yurt dışındaki doğrudan ve portföy yatırımlarının ciddi şekilde sınırlandırılması

¹⁰ Kısa vadeli sermaye hareketlerine ilişkin veriler DPÖ (1998, Tablo 23: 36)'den alınmıştır.

kalkınma stratejilerinde önemli bir politika aracı olarak kullanılmıştır (Nembhard, 1996). Bu politika ile ulusal tasarrufların öncelikli olarak yurt içindeki yatırımlara yönelik bir kaynak oluşturması amaçlanmıştır. Neoklasik teorilere göre, sermayenin uluslar arası akışkanlığının sınırlandırılması sermaye zengin ülkelerde denge faiz oranlarının düşmesine ve bunun neticesinde tasarrufların azalmasına ve dolayısı ile ulusal yatırımların ve büyüme hızının düşmesine neden olması beklenir. Ancak buna karşıt görüşlere göre de, bir ulusal ekonominin, özel sektörün portföy yatırımlarını serbestçe yapabilmesinden dolayı uzun vadede daha kazançlı çıkacağına garanti yoktur. Bunun en büyük nedeni ise özel sermaye sahiplerinin yurt dışında kazandıkları yüksek getirileri yerel ekonomiye geri getirip özellikle üretken yatırımlara dönüştürülmesi konusunda bir zorunluluk olmayışıdır (Nembhard, 1996). Bu görüş özellikle KKTC gibi, politik riske ilişkin etkenlerden dolayı yabancı sermayenin gelmediği ve hatta ulusal sermayenin ‘güvenli cennet’ olarak tanımlanan ülkelere kaçmak için fırsat kolladığı ülkeler için, daha bir ciddiyetle değerlendirilmesi gereken bir tezdur.

Yukarıda belirtilen görüşler bağlamında, 1990’lı yıllarda, iç ve dış finansal liberalizasyona paralel olarak ulusal tasarruf oranının artmasına rağmen yatırım oranındaki düşmenin kısmen de olsa aynı dönemde yurt dışına çıkan özel sermaye miktarındaki artıştan kaynaklanmış olması kuvvetle olasıdır. Buna ilişkin olarak dış finansal liberalizasyon politikasının yeniden gözden geçirilmesinin ve gerekirse ulusal özel sermayenin yurt dışına çıkışına belirli sınırlamalar getirilmesinin, uzun vadede ulusal yatırımlar ve büyüme üzerinde olumlu etkileri olması olasılığı yüksektir.

Dünya Bankasına göre hızlı gelir artışının kendisi tasarruf oranının artmasına neden olmaktadır (World Bank, 1993).¹¹ Bunun anlamı ise hızlı büyümeye yol açan politikaların aynı zamanda tasarruf oranını artıran politikalar olduğudur.

Tablo 4
KKTC Ödemeler Dengesi (Milyon \$)

	1990	1997
I. CARİ İŞLEMLER		
1. Dış ticaret		
a. Dış satım	65.5	57.7
b. Dış alım	381.5	374.2
Dış ticaret dengesi	-316.0	-316.5

¹¹ Bir görüşe göre hızlı büyüme sürecinde gelirleri tüketimlerinden hızlı artan hane halklarının tasarruf oranları kendiliğinden artmış olmaktadır (World Bank, 1993).

2. Görünmeyen işlemler		
a. Turizm (net)	224.8	192.2
b. Diğer görünmeyenler (net)	74.8	82.1
Görünmeyen işlemler dengesi	299.6	274.3
Cari işlemler dengesi	-16.4	-42.2
II. SERMAYE HAREKETLERİ		
1. T.C. yardım ve kredileri	22.5	88.4
2. Diğer dış yardımlar	2.1	1.7
3. Bedelsiz dışalım	169.9	163.3
4. Kısa vadeli diğer sermaye hareketleri	-169.3	-204.1
Sermaye hareketleri dengesi	25.2	49.3
Genel Denge	8.8	7.1
III. REZERV HAREKETLERİ		
(-Artış, + Azalış)	-6.5	0.9
IV. NET HATA VE NOKSAN	-2.3	-8.0

Kaynak: DPÖ (1998, Tablo 23: 36).

Kısa vadede, sermaye hareketlerine getirilecek sınırlamaların reel faiz oranları ve dolayısı ile özel tasarruf oranı üzerinde olumsuz etkileri olması olasılığı vardır. Ancak gerek özel, gerekse kamu tasarruf oranlarını yukarı çekebilecek bazı politikalarla ulusal tasarruf oranını bugünkü düzeyinden daha yukarılara çekmek mümkündür. Kuzey Kıbrıs ekonomisinin mevcut yapısı göz önüne alındığında aşağıda sıralanmış politikaların ulusal tasarruf oranı üzerinde olumlu etki yapması olasılığı yüksektir:

a. Finansal liberalizasyon politikaları sonucunda ticarî banka sayısı 1990'lı yılların başında 10 civarında iken 1999 yılında 38'e çıkmıştır. Bu bankaların ve diğer finansal kurumların denetimine ilişkin mevzuatın uluslar arası standartlara uygun olarak yeniden düzenlenmesi ve öngörülen denetimin ciddi bir şekilde uygulanması finansal sisteme olan güveni olumlu yönde etkileyecektir. Böyle bir güven artışının, yurt dışında reel veya finansal tasarruf olarak ve yurt içinde gayrimenkul olarak tutulan özel tasarrufların kısmen de olsa, bankacılık sistemine mevduat olarak geri dönmesini sağlaması olasılığı yüksektir.¹²

b. Finansal liberalizasyona paralel olarak tüketici kredilerinin dahil olduğu 'şahsî ve meslekî borçların' toplam banka plasmanları içindeki payı 1986'da %9.7 iken bu oran 1993'de %29.1'e, 1997'de ise %32.7'ye çıkmıştır.¹³ Tüketim amaçlı kredi alabilmeyi kolaylaştıran finansal liberalizasyon politikalarının, özellikle 'likidite kısıtına' tabi hane halklarının özel tüketim harcamalarını artırıcı etkisini azaltmak amacıyla

¹² Bankacılık sistemine olan güveni artırabilecek yasal düzenlemelerden birisi de yeni bankaların faaliyete geçebilmesi için gerekli görülen minimum öz sermaye miktarını BIS (Bank for International Settlements) standartlarına uygun bir seviyeye çıkarmaktır.

¹³ Söz konusu oranlar DPÖ (1998, Tablo 22: 34)'deki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

bazı Güneydoğu Asya ülkelerinin yaptığı gibi bankaların verebileceği tüketici kredilerini sınırlayıcı önlemleri içerecek şekilde, yasal mevzuatın yeniden düzenlenmesi gereklidir. Bu önlemler arasında gayrimenkulün ipotek olarak kullanılıp tüketici kredisi alınabilmesini yasal olmaktan çıkarmak ve/veya bankaların verebileceği tüketici kredilerinin toplam krediler içerisindeki payına ilişkin bir üst limit koymak olarak düşünülebilir.

c. Kuzey Kıbrıs'ta uzun yıllardan beri devam eden makroekonomik istikrarsızlık ortamı finansal varlıkların reel değerlerine ilişkin riskleri yükseltmiştir. Bunun sonucunda kısmen de olsa tasarrufların bankalarda mevduat olarak değil de daha güvenilir yatırım aracı olarak görülen gayrimenkule kaymış olması ciddi bir olasılıktır. Tasarrufların üretken olmayan yatırım araçlarından olan gayrimenkule kaymasını sınırlamak için arazi vergisi uygulamasına geçmek ve (birden fazla evi olanlara artan oranlarda uygulanacak şekilde) emlak vergisine ilişkin oranları yeniden düzenlemek düşünülmeli gereken politika araçlarıdır.

d. Toplam vergilerin GSYİH içindeki payı 1997'de %21.7 olmasına rağmen vergi dışı gelirler nedeniyle toplam kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payı aynı yılda %35 civarında gerçekleşmiştir.¹⁴ KKTC gibi 'orta gelir' düzeyindeki bir ülke için bu oranlar düşük sayılmaz. Toplam vergi gelirlerini mevcut oranlar muhafaza edilerek daha yükseklere çekmek, ancak kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına almakla mümkün olabilecektir. Bunun ön koşulu ise, vergi kaçırmaya ilişkin ceza yasalarını caydırıcı olabilecek şekilde yeniden düzenlemek ve bu yasaları uygulama iradesini göstermektir.

e. Kamu tasarruflarını ve dolayısı ile ulusal tasarrufları uzun vadede ciddi boyutlarda artırabilmenin belki de en önemli politika aracı kamu tüketim harcamalarının GSMH içindeki payının sistematik ve zamana yayılacak bir şekilde bugünkü oranın altına çekmektir. Kamu tüketiminin GSMH içindeki payı 1989'da %18.6 iken 1997'de bu oran %24.6'ya çıkmıştır.¹⁵ Bu oran hızlı büyümeyi başarmış Güneydoğu Asya ülkelerinin tümünün uzun dönem ortalamalarının çok üzerindedir. Örneğin, Güney Kore'de bu oran ortalama %11 civarındadır (World Bank, 1993).

5.2. İhracata yönelik yatırımların teşvik edilmesine ilişkin politika önerileri

Kuzey Kıbrıs'ta bugüne kadar gelmiş geçmiş tüm siyasî iktidarlar turizmin ekonominin lokomotif sektörü olduğu görüşünü

¹⁴ Vergi yüküne ve kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payına ilişkin oranlar DPÖ (1998, Tablo 15: 24)'deki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

¹⁵ Bu oranlar DPÖ (1998, Tablo 9: 14)'daki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

benimsemişlerdir. Bu görüşe göre KKTC'nin uluslar arası tanınmamasından kaynaklanan ulaşım sorunu gibi sorunlar olmasa Kuzey Kıbrıs bir turizm cenneti olabilecek ve refah seviyesi bugünkünden çok daha yüksek olacaktır. Net turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı 1978-1987 döneminde yılda ortalama %17.2 iken bu oran 1988-1997 döneminde %31.1'e çıkmıştır.¹⁶ Bu rakamlar turizm sektörünün halen KKTC için yaşamsal bir öneme sahip olduğunu göstermekle beraber, ekonomik kalkınmada kendisinden beklendiği ölçüde belirleyici olması olasılığı düşük görülmektedir. Bunun en önemli nedeni KKTC'nin uluslar arası tanınmamasının yarattığı ulaşım ve pazarlama ile ilgili sorunlar değil, KKTC'de kullanılabilir su kaynaklarının ciddi oranda azalmış olduğu gerçeğidir. Turist sayısındaki artışa paralel olarak turistik tesislerin talep ettiği su miktarı da artmakta, bu ise çoğu zaman, ya istenilen düzeyde karşılanmamakta, ya da karşılanırsa bile yerel yönetimler tarafından halkın ihtiyaçları için ayrılan su miktarından kesinti yapılarak karşılanmaktadır. Dolayısı ile, Türkiye'den KKTC'ye deniz altından borular ile su getirilmesine ilişkin proje hayata geçirilmediği ve diğer altyapı sorunları çözülmediği sürece turizmin ekonomik kalkınmada belirleyici olması olasılığı düşük görülmektedir.¹⁷

Su sıkıntısı ve diğer alt yapı sorunları çözülsün bile KKTC'nin ekonomik kalkınmasını, sadece dış şoklara fazlasıyla açık olan bir sektör olan turizm sektörünün gelişmesine bağlaması oldukça riskli bir strateji olacaktır. Bu ve bu çalışmanın özellikle giriş kısmında ortaya konan görüşler bağlamında, Kuzey Kıbrıs'ın düşük hızla büyüyen bir ülke konumundan yüksek hızla büyüyen bir ülke konumuna geçebilmesi için 'ihracata dayalı kalkınma'nın toplumsal bir vizyon olarak benimsenmesi ve mevcut tüm sosyoekonomik politikaların bu vizyonla tutarlı olacak şekilde yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

"İhracata dayalı kalkınmayı" başarmış ülkelerin deneyimleri incelendiğinde başarılarının temelinde aşağıda sıralanmış üç ana politikanın geldiği görülmektedir:

1. İhracata yönelik üretim ve yatırım yapanlara ithal edecekleri ham madde, ekipman, ve makinelerini uluslar arası fiyatlardan elde edebilmelerini sağlayacak politikalar.
2. İhracatçılara kısa ve uzun vadeli finansman olanakları sağlayan politikalar.
3. İhracatçıların uluslar arası pazarlara girebilmesine yardımcı olacak politikalar.

¹⁶ Bu oranlar DPÖ (1998, Tablo 29: 45)'daki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

¹⁷ Su sıkıntısına ilâve olarak KKTC'nin mevcut elektrik enerjisi, yol ve kanalizasyon alt yapı yetersizlikleri, turizmin gelişmesini kısıtlayan ciddi engeller olarak görülmelidir.

Kuzey Kıbrıs ekonomisinin ihracata yönelik bir yapıya dönüşümünde bu üç ana politikanın alt yapısını oluşturacak yasal düzenlemelerin belirlenmesi ve daha sonra hayata geçirilmesi sürecinde özel sektör ve devlet arasında sürekli koordinasyonu ve iş birliğini amaçlayan kurumsallaştırılmış mekanizmaların varlığı, söz konusu politikaların başarı şansını artıracaktır.

Yukarıda belirlenen görüşler bağlamında KKTC özelinde ‘ihracata dayalı büyüme stratejisi’nin alt yapısını oluşturabilecek somut politika önerileri aşağıda sıralanmıştır:

- a. İhracata yönelik üretim ve yatırım yapacak firmaların ithal edecekleri her türlü girdi, ekipman ve makinenin ithalat vergisinden muaf tutulması.
- b. İhracata yönelik üretim yapan firmaların kullanacağı elektrik enerjisinin maliyetinin uluslar arası sanayi elektriğinin ortalama maliyetinden fazla olmaması.
- c. Devletin, ihracata yönelik üretim yapan sektörlerde istihdam edilenlere yönelik sosyal konut projeleri geliştirmesi.
- d. Kalkınma Bankası kredilerinin önemli bir oranının ihracata yönelik yatırım projelerine ayrılması ve söz konusu kredilerin faizlerinin ihracata yönelik olmayan projelere verilen kredilere uygulanan faizlerden düşük tutulması.
- e. Özel bankaların kredilerini artan oranda ihracata yönelik yatırım yapacak firmalara dağıtmalarını teşvik edecek ve bankaların bu tür kredilerde karşılaşacakları risklere devletin ortak olmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması.
- f. Kalkınma Bankası ve özel bankalar tarafından ihracatçılara, ihracat öncesi ve sonrası uygun faizli ihracat kredisi ve sigortası imkânlarının sağlanmasına yönelik yasal düzenlemelerin yapılması.
- g. Kalkınma Bankasının ihracatı artış gösteren firmalara göreceli olarak daha uygun şartlarda kredi verme imkânlarının sağlanması. Bir başka deyişle ‘ihracatta başarılı olanların’ ödüllendirilmesini esas alacak şekilde teşviklerle ilgili yasaların yeniden düzenlenmesi.
- h. Devletin özel sektör firmaları ile ortak bir ‘ihracat pazarlama şirketi’ kurması ve bu şirketin ihraç ürünleri için yeni pazarlar bulması ve bu pazarlara nasıl girileceğine ilişkin araştırmalar yapması ve somut stratejiler geliştirmesi.
- i. İhracata yönelik üretim yapan firmaların makine ve ekipmanlarına göreceli olarak hızlandırılmış amortisman ayırma imkânının verilmesi.
- j. Devlet Planlama Örgütü (DPÖ) bünyesinde ‘Yabancı Yatırımlara’ yönelik bir birim kurarak ihracata yönelik yatırım

yapabilecek potansiyel yabancı yatırımcıların tespit edilmesine ve KKTC'nin söz konusu yabancı yatırımcılara pazarlanmasına çalışılması. Bu dairenin aynı zamanda, yabancı yatırımcıların, bürokrasi ile ilgili yasal işlemlerinin tümünü kolaylıkla ve hızlı bir şekilde sonuçlandırabilecekleri şekilde düzenlenmesi ve buna ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması.

- k. İhracata yönelik üretim yapan firmaların ileri teknoloji içeren ve üretim maliyetlerini düşürmeyi hedefleyen, yeniden yapılanmaya ve personelin eğitime ilişkin harcamalarının sübvansiyonlanması.
- l. İhracata yönelik yatırım yapan firmalara diğerlerine göre en az iki misli bir süre kurumlar vergisinden muaf tutulması.
- m. Bugüne kadar düşük riskle, ithalat yolu ile sermaye birikimi yapmış ticarî sermaye kesiminin çeşitli yasal düzenlemelerle ihracata yönelik yatırım yapmalarının sağlanması.¹⁸
- n. İhracata yönelik olsun veya olmasın yurt içindeki tüm üretken yatırımlara ilâve kaynak yaratabilmek için ulusal sermayenin yurt dışına çıkışına sınırlamalar getirilmesi ve bankaların üretken olmayan (özellikle spekülâtif amaçlı gayrimenkul) yatırımlarına verdikleri kredilerin toplam krediler içindeki oranına bir üst limit getirilmesi.

6. Sonuç

Bu çalışma ile KKTC ekonomisinin yapısal özellikleri analiz edilmeye çalışılmış ve bu analizin saptamaları bağlamında KKTC'nin göreceli olarak hızlı büyüyen bir ekonomi konumuna gelebilmesi için izlenmesi gereken strateji ve politikaların (en azından öncelikli olanlarının) neler olabileceği incelenmiştir. Makroekonomik yapının tarihsel analizine ilişkin bulguların en çarpıcı olanı, 1990'dan sonraki dönemde (ortalama) enflasyon oranındaki artışa paralel olarak (ortalama) büyüme hızında, imalat sanayii yatırımlarının toplam içindeki payında ve ihracatın GSMH içindeki payında ciddi bir düşme olduğudur. İhracatın GSMH içindeki payının düşmesine paralel olarak üretim ve istihdamın sektörel dağılımı, ticaret konusu olmayan mal ve hizmetleri üreten sektörler lehine değişim göstermiştir. Bu değişime paralel olarak 1990'lı yıllarda iş gücü verimlilik artış oranı bir önceki döneme göre düşmüştür. Yine son

¹⁸ KKTC'de mevcut ekonomik güç 1974'den bu yana büyük ölçüde tekeller ve oligopol piyasa şartlarında ithalattan büyük bir birikim yapmış ticarî sermayenin elinde bulunmaktadır. Bugün gelinen noktada, (Güney Kore'nin 1960'larda yaptığı gibi) bu ticarî sermayenin, ithalat izinlerinin ancak ihracata yönelik yatırım ve üretim yapmaları karşılığında yenilenebileceği hususunda zorlayıcı öğeler içeren yasal düzenlemelerle, üretken yatırımlara yönelmesini sağlamak gerekli olabilir.

dönemde, iç ve dış finansal liberalizasyona paralel olarak banka sayısı hızla artmıştır. Kısmen bankalar arası rekabetin, büyük ölçüde ise Türkiye'deki reel faiz oranlarındaki artışın doğal bir sonucu olarak Kuzey Kıbrıs'ta da reel faiz oranları son dönemde artmış, ve buna paralel olarak (ortalama) tasarruf oranı yükselmiştir. Ancak, tasarruf oranı yükselirken, özel net sermaye çıkışında ciddi bir artış ve buna paralel olarak da yatırım oranında düşme olmuştur.

Ulusal tasarruf ve yatırım oranları 'hızlı büyüyen ekonomilerin' ortalamalarının çok altında olması yanında, üretim ve istihdamın sektörel dağılımının dış rekabete açık olmayan sektörler lehine değişme trendi içerisinde olması, gerek kısa gerekse uzun vadede, hem işgücü verimliliğinin, hem de büyüme hızının arzu edilen oranlarda olmasını engelleyecek etkenlerin başında gelmektedir. Madden ve Savage (1998), işgücü verimliliğini kısa vadede en fazla olumlu etkileyen unsurların başında, uluslar arası rekabeti, yatırımları ve başka ülkelerle ekonomik entegrasyonu teşvik eden politikaların geldiğini, uzun vadede ise verimlilik artışında en önemli etkenin sabit sermaye yatırımlarındaki artış olduğunu göstermişlerdir. Dünya Bankasına göre de ihracata yönelik bir üretim yapısı uzun vadede 'hızlı büyüme' için elzemdir (World Bank, 1993).

KKTC'nin ihracatının gerek GSMH içindeki payı itibarıyla gerekse mutlak değer olarak düşmesinde Avrupa Birliği Adalet Divanının Güney Kıbrıs Rum yönetiminin girişimleri ile Kuzey Kıbrıs ürünlerinin AB'ye ihracını kısıtlayıcı sonuçları olan kararları yanında, TL'nin 90'lı yıllarda reel anlamda değer kazanmış olması da bir rol oynamış olabilir. Ancak, ekonomik yapının yukarıda belirtilen nitelikte bir değişime uğramasında, siyasî iktidarların genel olarak 'ihracata yönelik bir üretim yapısını' ekonomik kalkınmanın ana eksenini olarak gören bir sosyoekonomik vizyon sahibi olmamalarının ve ekonomik politikaların oluşturulmasında ithalatçı ticarî sermayenin politik yapı üzerinde ağırlıklı bir etki alanına sahip olmasının da önemli bir etken olması ciddi bir olasılıktır.

KKTC'nin kendi para birimine sahip olmadığı sürece, kendi makroekonomik hedefleri doğrultusunda bir para politikası izleyemeyeceği, ve dolayısıyla Türkiye ekonomisindeki finansal veya reel şokların neden olduğu enflasyon, devalüasyon ve faiz oranlarındaki dalgalanmaların maksimum etkisine açık bir konumda olacağı bir gerçektir. Ancak süregelen finansal istikrarsızlığa rağmen reel ekonomide, belirli bir yapısal dönüşümün gerçekleştirilebilmesi, belirli şartlara bağlı olarak, olanaklı görünmektedir. Bu yapısal dönüşümün en önemli başlangıç noktası toplumun tüm kesimlerinin ihracata dayalı kalkınma stratejisini ve bu stratejinin gerektirdiği politika değişikliklerini konsensusla benimsemesi olacaktır. Bu politika değişikliklerinin başında

gerek devlet gerekse özel sektör bankalarının kredilerinin önemli bir bölümünü ihracata yönelik yatırımlara ayırmalarına ilişkin ve bu kredilerin devamlılığını ihracattaki başarılı performans koşuluna bağlayan politikalar gelmektedir. Bunlar yanında, sermaye hareketlerini (hemen hemen) tümüyle serbest bırakan dış finansal liberalizasyon politikalarının yeniden gözden geçirilmesi, yurt içi tasarrufların ulusal yatırımlar için kaynak teşkil edebilmesi açısından gerekli görünmektedir.

Kaynaklar

- AGENOR, P. ve MONTIEL, P. J. (1996), *Development Macroeconomics*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- BLANCHARD, O. (1997), *Macroeconomics*, New Jersey: Prentice Hall.
- BULLARD, J.B., and KEATING, J., (1995), "The Long-run Relationship Between Inflation and Output in Post War Economies", *Journal of Monetary Economics*, 36, 477-496.
- DEVLET PLANLAMA ÖRGÜTÜ (DPÖ) (1998), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, Ekim; Lefkoşa, KKTC.
- MADDEN, G., and SAVAGE, S., (1998), "Sources of Australian Labor Productivity Change 1950-1994", *Economic Record*, December, 74(227), 362-72.
- NEMBARD, J.G., (1996), *Capital Control, Financial Regulation, and Industrial Policy in South Korea and Brazil*, Westport: Praeger Publishers.
- WORLD BANK (1993), *The East Asian Miracle*, New York: Oxford University Press.

Abstract

Structural analysis of the North Cyprus economy and policy suggestions for high growth

This paper attempts to analyze the basic structural problems of the economy of North Cyprus and suggest policies that could possibly lead to higher growth rate in the long-run: We show that the rising inflation rate in the 1990's has been accompanied by a much lower growth rate relative to the growth performance of the 1980's. Statistical data reveal that the period of low growth has been a period during which the respective shares of the manufacturing investment in total investment, the size of traded goods sector in GDP and total employment, exports in GNP, total investment in GNP as well as the average annual labor productivity growth have all fallen.

We argue that the present low rates of national savings, investment and export growth are some of the 'mechanical' causes of 'low-growth' performance of the economy. As TL is the official currency in circulation, financial instability, which can be an important determinant of growth performance is, to a large extent, given by the macroeconomic conditions prevailing in the Turkish economy. Given this constraint, and other socio-economic circumstances of North Cyprus, we recommend policies that are expected to raise the rates of national savings and investment in export sectors, and therefore improve the growth prospects of the economy.